

Tadjqiqot.uz

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Хукукий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

31 OKTYABR
№33

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 33-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
2-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
33-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-2**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
33-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-2**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)

КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 33-қўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 октябрь 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 10 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Ҳамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

1. Бойдадаев Абдуррохмон Толибжон ўғли	
XVIII АСР ФРАНЦУЗ МАТЕРИАЛИСТЛАРИНИНГ ОНГ КОНЦЕПЦИЯСИНИНГ	
РАЦИОНАЛ ТАБИАТИ	7

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

XVIII АСР ФРАНЦУЗ МАТЕРИАЛИСТЛАРИНИНГ ОНГ КОНЦЕПЦИЯСИНИНГ РАЦИОНАЛ ТАБИАТИ

Бойдадаев Абдуррохмон Толибжон ўғли,
Ўзбекистон Миллий университети
мустақил изланувчиси
a.boidadaev@yandex.ru

Аннотация: Мазкур мақолада XVIII аср француз материалистларининг онг концепциялари кўриб чиқилган. Француз материалистлар, жумладан, Жюльен Офре де Ламетри ва Дени Дидро таълимотларида кўришимиз мумкинки, онг рационал табиатга эга. Бу эса шу давр фалсафасининг материалистик тенденциялари намоён қилади.

Калит сўзлар: онг, тафаккур, материализм, рационализм, инсон, жамият.

Француз материалистларининг бир қатори онг масаласи билан шуғулланиб, унинг рационал концепциясини яратишди. Хусусан, бундай қарашларни биз Жюльен Ламетри ва Дени Дидро таълимотларида кўришимиз мумкин.

Ламетрининг файласуф сифатида муҳим хизматларидан бири деб, унинг жон (психик жараёнлар) ҳақида яратган таълимотини кўрсатиш мақсадга мувофиқ. Ламетрининг жон ҳақидаги қарашлари уни номоддий, руҳий субстанциянинг намоён бўлиши деб талқин қилаётган Декарт таълимотига қарши қаратилган эди. Локк изидан Ламетри ҳам жон танадан алоҳида мавжуд деган тасаввурлардан воз кечиб, уни психик жараёнларнинг мажмуаси деб ҳисоблайди. У, шунингдек, ҳис этиш ва фикрлаш қобилиятларини илоҳий “инъом” деган фикрларни илмий далиллар асосида танқид қилади. Ламетрининг кўплаб тиббий тажрибаларини умумлаштириши уни психик жараёнлар “миянинг маҳсули” ва унинг фаолияти билан боғлиқ деган хулосага келади.

Ламетри “ҳис этиш қобилияти” бутун материяга ҳос деб бироз гилозоизмга ён босган бўлсада, лекин бу қобилият юксак ривожланган организмларга, хусусан ҳайвонларга ҳос деб ҳисоблайди.

Тажриба ҳайвонлар ва одамларда ҳиссий қобилиятнинг бирдай мавжудлигини тасдиқлайди, деб ҳисоблайди Ламетри. Инсондаги сингари ҳайвонларда ҳам психик ҳодисаларнинг моддий асоси (субстрати) бўлиб мия хизмат қилади, фарқи шундаки, ҳайвонлар мияси кам ривожланган. Ламетри инсон онги билан ҳайвонлар психикаси ўртасидаги фарқни аниқ кўрсатмаган бўлсада, лекин инсон психикасининг ҳайвонлар психикасидан устунлигини таъкидлайди.

Ламетри ўзининг «Инсон - машина» деган тезисини изоҳлаб, инсоннинг механик қурилмадан фарқ қилишини кўрсатади. Кўп ҳолларда Ламетри инсон танасини соат механизми билан таққослайди. Инсоннинг механик қурилмалардан фарқи тўғрисидаги фикрини давом эттирсак, аввало инсон шундай «маҳсус» машинани, у сезиш, фикрлаш қобилиятларига эга у яхшини ёмондан ажрата олади.

Психофизик муаммоларни илмий ёритиш билан бирга Ламетри диққат марказида турган долзарб масалалардан бири жонли мавжудотларнинг пайдо бўлиши масаласи. Ушбу масала бўйича унинг кўйидаги таҳминлари мавжуд.

1. Бир замонларда бутун ер юзини қоплаган сувга осмондан барча жонли мавжудотларнинг уруғлари, «тухумлари» тушган булиб, океан сувининг қуриши билан бу уруғлардан офтоб иссиғи таъсирида турли организмлар униб чиққан. Ушбу таҳмин билан бир қаторда, Ламетри яна бошқа гипотезани илгари суради.

2. Унга кўра гўё дастлаб содда организмлар пайдо бўлган кейин улардан мураккаблари вужудга келган. Ламетри ўсимликлар дунёси ва инсонни органик олам тараққиётининг

қуйи ва юқори босқичлари деб тасаввур этади, қолганларини эса оралиқ ҳалқалар деб ҳисоблайди. Ламетрида пайдо бўла бошлаган табиатга эволюцион қараш турларни келтириб чиқазувчи омил сифатида «чатишиш» ҳақидаги ҳам фикр ва гипотезаларни ўз ичига олади. Унинг тахминига кўра инсон биологик тур сифатида турли ҳайвонларнинг қўшилиши оқибатида пайдо бўлган.

Яна бир машҳур француз файласуфи Дидро таълимотида оламни билиш муаммоси ҳам марказий ўринни эгаллайди. Дидро оламдаги предмет ва ҳодисаларни инсонлар била боришига шубҳа қилмади. У идеалистик таълимотлардаги агностицизм ва скептицизмни қонун-қоидаларини ҳам қабул қилмади. Файласуф таъкидлашича, барча инсонлар дунёвий илмлардан баҳраманд бўлиши лозим. Бу соҳадаги барча ҳаракат бирлаштирилса, у ҳолда табиатдаги мураккаб жараёнларни билиш тезлашган бўлар эди, дейди. Унинг фикрича, инсоният билмаслиги туфайли кўпгина қийинчиликларга дучор бўлиб келмоқда. Табиатни олий мавжудоти инсон бўлиб, ундаги сезгилар билиш учун қуролдир. Бу ўринда Дидро инглиз мутафаккир Берклининг идеалистик таълимотига қарши чиқиб, унинг сезгилар фаолиятини нотўғри баҳолаганлигини таъкидлайди ва мазкур соҳада фикр юритувчи идеалистлар тизимини эътироф этмайди. Жумладан, у шундай фикр билдиради, “фақат ўзларининг мавжудлигини маълум деб билиб, булардан бошқа ҳеч нарсанинг мавжудлигини эътироф қилмайдиган файласуфларни идеалистлар, деб атайдилар. Менинг фикримча, бундай ажойиб ва ғаройиб тизимни, гарчи энг беъмани тизим бўлса ҳам, уни рад қилиш ҳаммадан кўра қийинроқдирки, бу ҳол инсон ақли учун, фалсафа учун исноддир» [1, 304].

Бундай қарашлар бошқа француз материалист файласуфлари таълимотига ҳам тегишлидир. Улар қатъий нуқтаи назарда туриб билиш муаммосини ҳимоя қилиб чиқдилар. Сенсуалистик материализм нуқтаи назаридан туриб идеализмни танқид қилдилар. Билишнинг манбаи сезгилардир. Сезишнинг манбаи эса объектив реаллик ва борлиқдир. Ғояларнинг барчаси сезгиларнинг натижасидир. Сезгилар орқали моддий оламнинг таъсирини сезиб турамыз, ана шу жараён туфайли предмет ва ҳодисалар миямизда ўз аксини топади» [2, 47]. Натижада, билиш жараёни юзага келади. Билиш – бу предметларнинг қиёфасини аниқлашдир. Дидро фикрича, жон бу – сезгилар йиғиндисидир. Сезги тана ва фаолиятни бошқаради.

Объектив оламни билиш, инсонни ақл-фаросатига ҳам боғлиқдир. Ақл-фаросат ҳам сезгига боғлиқ бўлиб, у ташқи олам таъсирида мияда тафаккур, хотирлаш, мулоҳаза юритишларини келтириб чиқаради. Сезгилар тафаккур манбаи. Сезги билишнинг қуйи босқичи бўлса, тафаккур олий босқичидир. Маълумки, инсон фаолиятида ҳақиқат муаммоси ҳам долзарбдир. “Дидро ўз таълимотида ҳақиқатга эришишнинг бирдан-бир йўли билиш назарияси деб таъкидлаган. Унинг фикрича, ҳақиқат фикр ва ғояларнинг билиш объектларига мос келадиган боғланишларидир. Ҳақиқатни билиш бу табиатни билиш демакдир» [3, 139]. Дидро ҳақиқатга эришишда кузатиш жараёнини эътиборга олади. “Билиш учун бизнинг ихтиёримизда учта асосий усул бор: табиатни кузатиш, фикр юритиш ва тажриба қилиш. Кузатишда фактлар тўпланади, фикр юритишда улар тартибга солинади, тажрибада тартибга солинган фактлар натижаси текшириб кўрилади”. Демак, ҳақиқатга эришишнинг асосий йўли тажрибадир.

Дидронинг қарашлари XVI-XVIII асрдаги социологлар фикрини янада мукаммаллаштирди ва конкретлаштирди. Жамият тараққиётини тушунишда унинг инсон ҳақидаги қарашлари айниқса муҳимдир. Инсон ақл-фаросати, шахсларнинг фикри жамият тузилишига таъсир этади. Халқ ва жамият ахлоқи инсон ахлоқига боғлиқ. Шу сабабли, жамият тарихи халқлар тарихи эмас, балки буюк шахслар тарихидир, деган фикрларни ўртага ташладики, бу фикрлар жамият тараққиётини тушунишда ўзига хос манбадир.

Тарихни илмий ва фалсафий тушунишда ҳам замондошлари ўртасида Дидро биринчилардан бўлди. Жамият тараққиётида моддий ноз-неъматлар ишлаб чиқиш етакчи омил эканлигини таъкидлади. Моддий ишлаб чиқариш инсонларни онги ва турмуш тарзини белгилайди. Бу фикрлар, Дидронинг «Жиян Рамо» асарида ўз аксини топган. Табиат ва жамиятда инсон марказий ўрин эгаллайди. Бу иккала тизимга инсон таъсир этади ва уни ўзгартиради. Табиат ва жамиятда яшовчи инсонларни фаолиятини бўғиб қўймасликка, демократик, тенглик жамиятини қуришга чақиради. Халқни чексиз солиқлар солиб қийнашга йул қўймаслик, барча кишилар қонун олдида баробар бўлишини истайди. Хусусий мулк моҳиятини чуқур таҳлил қилади ва уни қонунлар билан боғлайди.

Дидро таълимотида, марксистлар таъкидлаган мавҳум инсон йўқ. Балки, конкрет инсон бор. Шунинг учун ҳам у маърифатли жамиятни бошқарувчиси инсондир дейди. Бу эса Дидроннинг инсонларга бўлган ҳурматининг нишонасидир.

Шундай қилиб, биз француз материалистларининг онг концепциясида рационал жиҳатларни таҳлил қилиб чиқдик.

Адабиётлар рўйхати:

1. Дидро. Асарларининг мукамал туплами. – Париж: Ж.Асеез нашри, 1875 йил, I том (1995 йилги репринт нашри).
2. Дидро Д. Собрание сочинений в десяти томах. Том 3. – М.-Л.: Academia, 1937г.
3. Дидро Д. Монахиня. Племянник Рамо. Жак-фаталист и его Хозяин. – М.: Издательство «Правда», 1984г.

"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР" МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 33-КЎП ТАРМОҚЛИ ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

(2-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.10.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000
